

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 234 (10219) | 1976 чылдың октябрь 5, вторник | 1925 чылда үндэснеликтен | Бүгү 2 көп.

Бүгү-эвилелдин эртем-теоретиктиг конференциязы

«СЭКП-ниң XIV съездин болгаш марксизм-ленинниң теорияларын хөгжүдээр» деп темага Бүгү-эвилелдин эртем-теоретиктиг конференциязы октябрьн 4-те Москвада ажиттыган. Марксизм-ленинизм институту, Нитилел эртемнери академиясы, СЭКП ТБ-ниң чанында Партияның дээди школы, ССР-ниң Эртемнелер академиясы ону организаастаан. Ону ажилында дээди өөрлөккө черлериниң нитилел эртемнениң талашы-биле эртемденери, башкылары, партия ажилдакчылары, пропагандистер, лекторлар киржи турар.

Конференцияны СЭКП ТБ-ниң секретары М. В. Замлякин ажитта.

Академиктер — ССР-ниң Эртемнелер академиясының оралачы президенти П. П. Федосеев, СЭКП ТБ-ниң чанында Марксизм-ленинизм институтунун директору А. Г. Егоров, ССР-ниң

Эртемнелер академиясының Делегей экономикалык болгаш делегей харызааларының институтунун директору Н. П. Иноземцев олар аңаа илеткелдер кылганнар.

Ону соонда конференцияны киржикчилери дараазында секцияларга ажылды чоруду бергенер: «Партия — сайыраңгай социализмниң нитилелдин үезинде», «Сайыраңгай социализмниң социал-экономикалык айтырылары», «Сайыраңгай социализмниң байланыш коммунисттик кижилешининиң, социалисттик идеологияның болгаш култураның айтырылары», «СЭКП-ниң делегей политиказының болгаш делегей коммунисттик шимчөөзиниң айтырылары».

Октябрьн 5-те конференция ажылды улам чылаар.

(СЭТА).

ШАЛЫПЧЫ ОН ХОНУК ЧОРУП ТУР: АЖААЛДАНЫ ШЫНАРЛЫГ ДООЗАР

Хову ажилдарының хүн демдеглели

ТЕМП, ЧҮГЛЕ БЕДИК ТЕМП!

Республиканың колхоз, совхозтарында ажаал алышкын уламчылаашкан. Октябрь 4-ке чедир мезээ бугаар алырга байдал мындыг:

Районнар	Ажаар тараа кудурулары (га)	Бас-тыргалар (га)	Белген саван (га)	Андарган чер (га) (хуу)
Бай-Тайга	4790	4970	3818	37
Барыш-Хемчик	9700	7163	3100	36
Өвүр	250			
Чөөп-Хемчик	30095	13683	5002	22
Улут-Хем	31500	19343	9205	48
Танды	51487	36573	2189	46
Тоңу	1300	200		38
Киа-Хем	39005	25033	12405	43
Тес-Хем	3829	1454	1454	38
Эрэн	4300	4811	3610	56
Кызыл	35899	24609	12832	64
Бик-Хем	26777	5552	1100	45
Республика	244632	143341	74216	46

Сөөлгү үш хүнде бастырган тарааның өзүлдези 11789 гектар азы хүнде-ле 3,9 муң гектар болган. Бо дээрге ба-за дүвүнчиг, чүге дизе, оң мурундагы үш хонукта турганындан көскүз-биле эвээ-жей берген.

Октябрь ай тараажыларга шынгыг шылгалдын бере берген. Чамдык районнарга чагган хаттыг чаашкынар, харын-даа чамдык районнарга болган хар чаашкыны ажаал алышкын ажилдары на-рында, техниканы ажил-лаарында берге байдалды тургу-за берген. А сыпта арктан тараа база эвээп эвээ. Арктан тарааның хой уруузу эң ажи

бастырганнар. Улут-Хемниң чер ажилдагы бо-ла үениң дүргүзүндө база ол хире хем-чөөлгү черин тарааның бастырып алган. Көдээ ажил-агынның дүргүзүндө станция-ның, «Коммунизмниң херели» колхозтун тараажылары тараа кезерин доозарының кырында келген.

Республиканың өске район-нарында ажаал алышкын темпини чавыс. Чижээ, Ба-рыш-Хемчик районну ап ко-рээли. Ол район сөөлгү үш хонукта чүге дөрт чүс гектар черин тарааның бастырган. Республика штавының ажаал алышкыны доозар талазы-биле айткан хемчеглери амыралга боттандырар та-лазы-биле ук районун ажи-агынның ууртукчулары болгаш специалистери, көдээ ажил-агын өргөдөл дээшкит хемчег ап чадар турарының ужру чүү ирги?

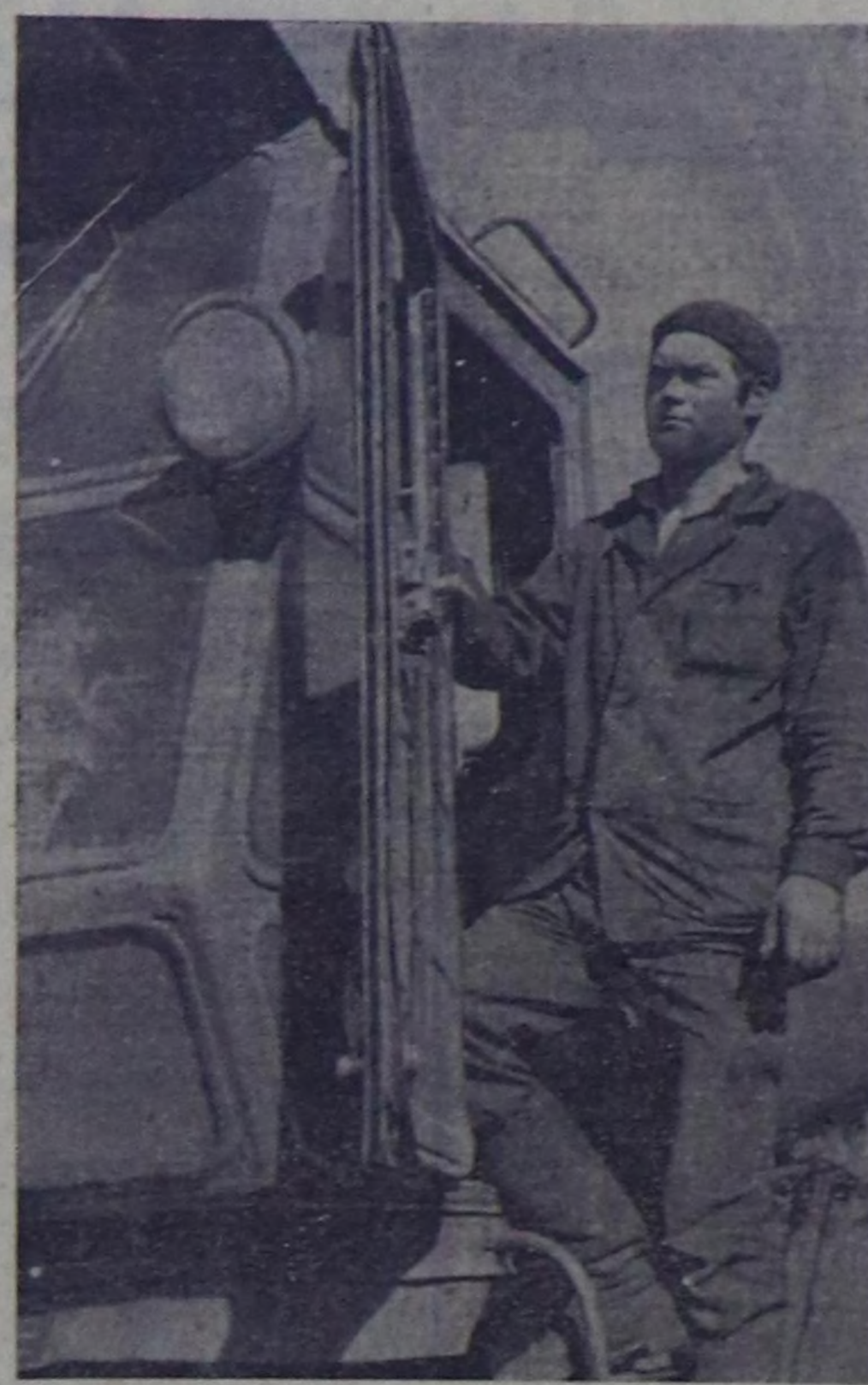
Чоокку хүнерде тавычалай кескен шөлдериң тарааның бүтүн бастырып алырның хемчеглери алыр херек. Тараажыга эвээп арктан үе оңу неген турар. Комбайнерлериниң, чолаачыларын ажилы тодар-гай организаастаан, машина-техниканы техниктиг хан-дырылганын экижиктен тавы-рылда үстүнде негелден күөсөдир арга тургустууларын утпас херек. Иңчалаа-да Чөөп-Хемчик, Танды, Тес-Хем районнарга комбайнериниң эвээп эвээ кезин аңаа туруп турары таарышпас. Иңча-гаш мастер-эдикилериниң, бү-гү инженер албанының ажи-лын экижидери негетинин

турар.

Хову-шөлдөргө ажилдап турар комбайнер, чолаачы бу-рузунуң ажаал алышкыны дүргө доозары-биле ажилда-рынга социалисттик чарын улут роаду ойнар. Партия орга-низациялары оңу чер болганга калбарып, тодаргай улут-тур хулаагелери. «Россия», «Совет Тува», «Шамбалы» СХ Улут хурал» колхозунда механизаторларның социали-сттик чарыжын эртеней органи-заастап турарындан механиз-аторларын ортузунда корум-чирим үрөөр чүүлдер бешип илгериттирип турар. Дүжүтүн салым-чолун үе шийтирлеп турар бо үеде ындыг чоруктар-ны болдурбазының бүтү хем-чеглери алыр чүгүзү.

Октябрь — күстүн айы, ол бодунуң өргөсүндө кирген. Ам-гы үеде сөөк дүжүт өргөзөн. Ындыг болганга ажуу тараа-ларында ажилдап турар кижилерин амыралга ханды-рылганын кичээлгеиң сула-ратпазы чүгүзү. Оларын чымыт идик-хеп, хоолуң чык чег-нер, эпитг болгаш экиг чур-талга чери-биле хандырып боттандырар херек. Бистик ко-лаажыныста абастарың үле-гериң бугаар ажилдап турар кижилерге, ылангыя кезекчи пагтарда илг шай, кофе чи-жектик сускуннарын чедирип бөөрин практикалар херек.

Бо дээрге үүмөк чүе эвее-тир. Оларны эки организаастаан таварында ажилдың темпи-ни дүргөдөр, бистик муруту-ста сорулгалар шийтирлетти-нер апар.

Тандының Дуржулга станциязының хову-шөлдериңде дү-жүт ажаалдамы дүжүт чыгаан. Бо хүнерде оң 1303 тон-на тараа күрүнө шыгжамырыңа кирген. Нити шөлдө дү-жүтүң 85 хуузу бастырыгын. Комбайнерлер ортума-биле 11,1 центнер дүжүтү гектар бүрүзүндө ап турар. Ажаал-даның темпиңи ам-даа бедик.

Мурнакчы комбайнерлер Г. Ошлаков, Н. Зиновьев, М. Редкин олар хүн улуун доктаамал ажып күөсөдип туралар. Станцияны ажил-ишчилери оңу беш чылдыг баштайгы чылының дүжүтүн мыска хуусада, чидирг чокка ажаал алырның талашы-биле социалисттик чарышка киришкен, бо хүнерде улам шалыпчы ажилдап турар болгаш тараа ажаалды турарлар. Ыңчангаш ажилының чедикшигиниң болурунга олар бүрүн бугааралыг.

ЧУРУНТА: Дуржулга станциязының мурнакчы комбайнер-лериң бирээс Георгий Миронович Ошлаков.

А. КОЙГУН-ОЛДУН фотоу.

КЕЛИР ҮЕНИҢ АЖЫЛЧЫНАРЫ

Эрткен субботада бистик чуртукуска Анык ажилчы-ның хүну демдеген эрттир-ген. Ону комсомолдун III съез-динге В. И. Ленинниң чугаа-зыга тураскалган. Ол хүн бистик республикада профес-сионал-техниктиг училищелери-нин чамдык сургууларын, баш-кылары болгаш ажилчыны-ларга Балгаскандан, Чадангадан база Ак-Довурактан Кызыл-га келтиркен. Ол ишкеш Кызыл-дың профтехучилищелериниң төлөөкчилери база аңаа ки-ришкен. Олар баштай Ленин кудумчузун өрү мэрштап ес-төө, Ала-чүрттүн Улут дайы-ныга мотэиштериниң тураскаа-лынга боодал-боодал чечектер-ни салган.

Оң соонда Кызылда Поли-

тиктиг чырыдышкын бажы-дынга сәтка чыгыш келген-нер. Оң хурадаар алыш олар доодуру олурушкан. «Күш-ажыкчы кураавыларын ма-рыжы» чыгышкын турда, училищелериниң өңүр кызыл-туктарын кирип келген.

Аңаа республиканың проф-техөөрлөк өргөдөлүнүн на-чальниги Н. И. Чилинин СЭКП-ниң XXV съездиниң ший-тирлеринге дүжүт бистик чуртукуста бедик мергежил-диң ажилчылар белекээр дээш ол чугула сорулгалы канчаар шийтирлеп турары-ның дутайын чыгышкыларга чугаалап берген.

Ажылчын алышкын күш-ажыкчы кураавыларын төл-өөкчилеринге ВЛКСМ Тыва обкомунун бирги секретары

А. А. Ромашов, 48-ки тулут өргөдөлүнүн суралыг тулут-жылары: ССР-ниң Дээди Со-ветиниң депутаты М. В. Са-ронова, СЭКП-ниң XXV съез-диниң делегаты А. И. Ель-никова, ВЛКСМ-ниң XVII съез-диниң делегаты Н. Оң олар байыр чедирген.

Оң соонда бирги курстар-ның сургууларга даңгыра-хулаап алган. Сәттуң соонда профтехучилищелериниң бот-тыгынын уран чүү бөлүм-нениң киржикчилериниң концерти болган.

ЧУРУНТА: профтехучили-щелериниң республика сәду-га чыгыш келген төлөөкчи-лериниң тулутукчулары В. И. Ленин аттыг шөлдө.

А. ЗАЙЦЕВИЧ фотоу.

ДООЗАР ЧЫГААН

«Улут-Хем» совхозунд ме-ханизаторлар оңу беш чы-дыг баштайгы чымын дү-жүтүң чедирг чокка ажаал алыр дээш бо хүнерде улам шудуруг ажилдап турар. 6 муң гектар черин тарааның ажаал алыр сорулга оларның мурунуга тургустууган тур-ган.

Сөөлгү хүнерге чедир 4 муң ажаал гектарга тараа-ны ажаал алган. Бүтү гек-тарларда оңу дүжүт 5,9 центнер бооп турар. Совхоз күрүнө шыгжамырында 400 тонна тараа дүжаар планын

487 тонна ажаал күөсөдип, 60 тонна ажаалда уламчылап турар. Комбайнерлер арамын-га калбарган социалисттик ча-рышка Валерий Кызыл-оол шыггарып, сезонда 192 тонна тараа бастырап хулаагелени чедир хонук бурунугаар күөсө-дир. Механизатор Чам-оол Дойду 384 гектарга жасты-рып, 136 тонна тараа басты-рып, чарыштын ийитиң оду-рунда чоруп турар.

Комбайндар маңча тараа сөөртүп турар чолаачылар Путищев, Кожемьян, На-

чын-оол, Даа-оол олар хүн бүрүн дүжүтүң 130 хуу чедир күөсөдип, хову «ко-раблдериниң» дүжүтүң чок ажилдарын хандырып кел-ген.

Казахстаның партия-ажыл-агын активиниң хураалында СЭКП ТБ-ниң Чыгыш сек-ретары эш Л. И. Брескестин «Улут-Хем» совхозунд ме-ханизаторлар ажаал алыш-кынын палатын ол хонукта доозарын шийтирлеп ажил-дап турар. О. ТАВАА. Улут-Хем район.

Кышка белеткел—хүннүң айтыры

Кышка белеткелди анык хоорай Ак-Довурактың улут-тур, бугурулге, тулут, садыг, коммунал ажил-агын черлери баш бурунугаар-ла планнап, бо талазы-биле кышкы ужуруг чамдык ажилдарын боттанды-рып чорутуулаан. Дыма хой ажаал организаастаан, үстө-пүр, транспорт бугурулгелери кышка белеткел ажилдарын дооскап.

Иңчалаа-да илтиз-биле хоорайны чамдык бугурулге, тулут, садыг, чуртталга чер-лери кышка белеткел ажил-дары кошкып чоруп турарын чоокта чык «Тува дүжүт ту-лут» партиякомунуң чоруткан хынаадакчыдыг кезерин. Хы-наадакчы түпкелни партияком-нун, хоорайны бугурулгелери-ниң болгаш ажаал органи-заастап черлериниң удурулгу-ларын киржикчилер-биле каттыккан хураалыга чугаа-лажып көргөн. Ук хураал чамдык удурулгулар чамдык кышка белеткел-ди канчаар чорудуу ту-рарынын дугайында дыңна-дыртып адылаан. Чымы-дылга болгаш чырык тараа-ны

биле районнуң «чүрөө» болуп эвергөчөккө чыкчөөнүң угадыртыган чөп. Иңда кыш-ка белеткелди багай эвее чо-рудуп турар, иңчалаа-да че-дир кышкы ажилдар ам-даа хой. ТЭЦ-таң бодуңда 120 то-на хомур-даш бар, а кураа-мырга турар ужуруг 20 муң тонна хомур-даш ам-даа дү-жүртүмөз, бир көдө септе-тимөөс.

Хоорайның хлеб заводу кышка барыч белеп эвее. Кышка белеткелдерин чоруду-рып илтиз палаты белеп тургу-тулмаан.

Улутур бугурулге комба-йнери (директору В. В. Хөрчешко) амгы үеде азеиниң кураавыры чок, чазаның, иң кышка белеткелтиимөөс, нити чуртталга бажыдын база сөтөөсүн.

Кышкы кышкыры соок үе дү-жөргө бергедер. Ажылдагы кирер ужуруг объектилерге чымылдыга, электри дам-чылдыгаларын баш бу-рунугаар белеткээр ужуруг. Иңчалаа-да бо ажил шуду-лаан. 35 муң кубометр төгө-ге чер казар ажилдар ам-даа кышкылаан.

Ажылдагы кирер ужуруг № 107 чуртталга бажыдын, Кызыл-Маалактың эң комба-йнери, чымылдыга шуду-муңда чер ажилдары «белет-таан. А мону кышкы ужуруг № 14 механизация өргөдөлү (начальник В. К. Сухачев) «белеткел» мунгу тудуугаа чер ажилчы кышкыры-биле доку-ментация кирбөө-де хары-нын тудуугуң удурулгуларын ба берген. Оларда-да, тулут өргөдөлдеринде-да техника база чедирген.

Тулут өргөдөлдеринде кыш-кы ажилчыларга боз тус-кы деп амгы чедир чегелде-тимөөс.

Тулутта чугула херектиг ди-лгил материалдары, туу-бу, содга шилдери, цемент, битум, арматура болгаш оон-даа өске

херекселдер чедирген, кышка белеткелди темпаны оюм. Кышка белеткел тараа-биле база бир дүжүтүң баштайгы бажыда дүжүтүң болбазыра-дыр В. И. Ленин аттыг комба-йнери ажилчы-хандырылга кидириде болуп турар. Чам-дык магазинер, столчалар дык ур үениң иштинде сеп-тегге кышкы дээш ажилдап келген. Илангыя № 18 мага-зин ийн ай дүжүтүңда септе-гге турар, ам-даа доозулаан. Ол ишкеш № 9 магазин база ол ажаалда-биле планнап турар. Дугаары 7, 8 столчаларың септегге ур үеде доозулаан турар. Ногаа, ачы-чөм, бааза-зында бажыда чугу-даа кыш-ка кышка удурулгулар баа-лаан. Баазада 300 тонна ажи-к картофель дүжүртүгөн. Оон-даа өске ногаа аймаа дээш ту-рар. Мында чымылдыга систе-маан септөөсүн.

Септегелени комбинаттыг септегге-тулут нег чоруду-урууга. Олар ажилды кон-чут шүшөөк чорудуп турар. Ол ишкеш хоорайның чам-дык чуртталга бажыдында септегге дык хой чылдар

иштинде кыдышмай келген. Ак-Довурак хоорайның эрти чуртталга бажыдында сеп-тегге кыдышмаан. Бо та-лазы-биле хоорайның чурт-талга-коммунал өргөдөлү (директор Х. Ч. Сарылар) четтес ажилдап турар. Бо чымыл каптал септегге планнап 15 бажының чүгө 7-яны септөөс. Эң илангыя Майская 12, 14, Дружба 21 бажынара бажыда дүвөр-ленин.

Дүжүтү болбазырадыр В. И. Ленин аттыг комбинат-тың артында фабрикамын, эң илангыя чык дөштү кыш-ка белеткел чедир. Мында шалдыккы ажилчыны тем-пиз оюм. Нити дөштү херекселдерин, чымылдыга системаларын дары кышка белеткелери чугула.

Илангыя илангыя-биле хоорайны кышка белеткел ажилдары ам-даа четтес чо-рудуп турар деп чүе мон на-деңдир.

Ам коз сорулга чүд дээр, бүгү-ле бугурулге, алаан-органназын, тулут, тра-спорт черлериниң дооза бо-лур.

Х. МОШУШ, «Шымың» нор.

КУШ-АЖЫЛЧЫ ТИЛЕЛГЕ-БИЛЕ!

СЭКП-ниң XXII съездиниң дүжүт совхозтун директору эш Т. К. ПИЧЕН-ОЛГА Партком секретары эш К. К. КУУЛАРГА Ажылчын комитетиниң даргазы эш В. Д. МААДЫГА Көдээ Советтин куускомунун даргазы эш П. К. КУУЛАРГА ВЛКСМ комитетиниң секретары эш М. Б. ДОЛААНГА

Эртим эштер! СЭКП Тыва обком, республиканың Министрлер Чөвүлели совхозтун коммунистеринге, комсомолчуларынга болгаш бү-гү ажилчыларынга Төрөөн чуртун шыгжамырыңа 400 тонна тараа дүжаар планын октябрьн 5-те 576 тонна кы-дыр күөсөдип, күш-ажылчын тилелгеиң чедир алган дээш ният байырын чедирип тур. Ажил-агын мал ажилың беле-кээр-биле хараа туттуңан ишчилер септе болгаш сөмөк белекелениң планын оонааларын база чедикшигиниң күөсөдип. Ук совхоз куулаар дүжүт чыл планын 114,3 хуу, а эртенге тос айлаар сүт дүжаарын 105,6 хуу болгаш ээти—106,5 хуу күөсөдип.

Совхозтун ажил-ишчилери дүжүт ажаалдап болгаш үренин уларын октябрь 10-да күөсөдип, планда ажы 400 тонна тарааны дүжаарын база сүт сазарының чыл планын ноябрың 7-де бүрүтү-биле күөсөдип деп бедиктик соци-алисттик хулаагелени алган.

СЭКП-ниң XXV съездиниң шийтирлерин амыралга боттандырар, ук совхозтун ажил-агын боттандырар алган социалисттик хулаагелерин чедикшигиниң күөсөдип дээр-ни-ге СЭКП Тыва обком, республиканың Министрлер Чөвүлели бугаарын илгерилеп тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Мөңгүн-Тайга районда «Мөген-Бүрен» колхозтун даргазы эш С. К. ШЫДЫРААГА Партком секретары эш С. Х. ХОВАЛЫГА

Эртим эштер! СЭКП обком болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвү-лели мал ажилының продукциязын сазарың чыл планын чедикшигиниң күөсөдип-биле «Мөген-Бүрен» колхозтун колхозчуларында болгаш тускай эртемчилеринге байыр чедирип тур. Оналдаан ажы 12 центнер ээти, 26 центнер дүжүт саткан. Оң-биле калы нитиңиң мал ажилың баш санын чыл планында дөштөөсү өздөөсү: маймын бода малды 6 хуу, хой болгаш өштүкү 3 хуу база чылгы малды 4 хууга өстүргөн. Мал чепи белеткелериниң планын колхоз күөсөдипкен. Ажил-агын ишчилери ам-даа 100 центнер сисениң немей белеткелерин, бо чылдыг октябрь 15-ке чедир нитиңиң малын кыштагалашкына белеткел дөжүтү-биле доозарын хулаагеленип.

«Мөген-Бүрен» колхозтун ажилчы чоннары алган хулаа-гелерин күөсөдип, оңу беш чылдыг баштайгы чымын чедикшигиниң доозар дээрине СЭКП обком болгаш республи-каның Министрлер Чөвүлели бугаарын илгерилеп тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Бай-тайгажылар рапорттаан

Бай-Тайга районун ажи-агынларында оңу беш чы-дыг баштайгы чымын дү-жүтүң ажаар кампания бо хүнерде доозулаан. Оң иш-чилери СЭКП Тыва обкомунга, республиканың Министрлер Чөвүлелине күрүнө 120 тонна тарааны сатканын ра-

порттап, бир гадан ортума-биле 7,3 центнер дүжүт ал-ганын дыңнаткан. Оң-биле чергелештир ук районну иш-чилери күрүнө шыгжамыры-че ам-даа 130 тонна тарааны уруп болур аргалың база илгериленип.

Дүжүтү болбазырадыр В. И. Ленин аттыг комбинат-тың артында фабрикамын, эң илангыя чык дөштү кыш-ка белеткел чедир. Мында шалдыккы ажилчыны тем-пиз оюм. Нити дөштү херекселдерин, чымылдыга системаларын дары кышка белеткелери чугула.

Илангыя илангыя-биле хоорайны кышка белеткел ажилдары ам-даа четтес чо-рудуп турар деп чүе мон на-деңдир.

Ам коз сорулга чүд дээр, бүгү-ле бугурулге, алаан-органназын, тулут, тра-спорт черлериниң дооза бо-лур.

Х. МОШУШ, «Шымың» нор.

2-ги арын ● 1976 ч. октябрь 5

ИВИЖИ КЫЛБЫЖА

От хун Чымыр суурга соокоотун бүгү ивижилерини хурали болуп деп турган. «Иви кырында өскөн» кыжыларын бирээни Ак Кылыжа-биле ужурашкы дээш апаз чедер берген мен.

Кылыжа эртен-ке келген, ам суур чымырда Хам-Сыра хемини ол чарымда белдиреш аргага чарыларын откырып аар дээш чоруккан болду.

Улаваанда Кылыжа-биле суурнуң кудумчуунага ужурашкы беринче.

— Шулунгу аажок черге чарыларын откырып алдым, төдүп алдылар, хурали соонда дүргөн чынып оор болгай—деп, Кылыжа дөр-лөт арын чотупшалап, чөөн үнү-биле шөө чуттаалды.

— Бедий шору ырак чер болгай, каш шак чордуң?—деп соотууга айттырдым.

— Ийи шак хире... Ак-кымыр чарым-дыр ийи! Ивижи кижиге мындыг халте амыр-ла!

Талыгырда уруг тайгаларже ийи дилеп азы эки өттүгү оларар шилеп кагар болза, шыдым-ла эр чорун чогултуп, хероон бүтүрүп алгаш келир дээрли ивижилер билер. Кылыжа «оокта чак фермазынын мурунуга база эрестуудуругуна көргүсөн: чиккен азын каш иви суруп келген.

Ол аразында уугу хураалче далажыттылар. Кылыжа база.

Кудурааның кара-хураң

пөжү лег долуккан, арта кымын, үстүг шыккан кестур калбак арынныг, уугу чикит караалыг, чолдак, бежен хар иштине Кылыжа сандайда олурган, хураалга чүве чуттаалан кижилерни кичөөгөйүгү дилеп олур. Ол өйдө Кылыжа-биле калы ойноп өскөн эки Ак Дармаевч Хем-чиккениң чуттаалың сактып келдим «Кылыжа ала-иштинен бичин чымырда чарылган кижин. Иччалаа-даа өскүзүлүн түрөөн-даа, дөртүг-төрелериниң аразында эки өтүп келген. Бичинисте-ле чары муштап, ийи суруп, азын өскөн берген бис. Бир-ле кижини оу «уугу алдың» деп чаптап мактап турганын утаан мен. Ужук-бикитиң Уугу-Датга аалдыра өскөн алган чорук. Көпчүгү кымын, чулу-кара кижин. Кыл дэрин кытыр, бар дээрге чорук. Соонда кээп, шериге база калы чорук-түс.

Соолунда бир ужурашканымыста ол мындыг таварышын чуттаалан чүве.

— Чымыр Кыдыр-Өскөсөөк дилың, хар уугу болгон. Ийилеп хал чорашаң, хоруунарың, ушкан хой чулук-дэмылгың өскөңгө келдиң ол. Күштүг хат келди ийди апарың. Кезек мынды, даспанарың аалче

уугу эрес, өскөр шилги маңаажың бар чорлар. «Чүдүн дести болар!»—деп бодал киди. Эе, берген болган, ийи. Демги ийилерин уугу-дэмылгылар (чарык ийилер дийн), чыгыт хероон аскылар дег, ойлап алган болду. Чер калы хиреинде та чүте калтыжыккаар чүвөлөр ийи? Ийде мындыг чан ба-ар.

Соонча халтын-ва. Чер-ликтериниң аңгалы ойлаңыр болган, бар чорумда, хат силеп-ле келин. Ийилер халтын чорук көзүбестеп өскөдү. Ожук-халга ич-чамай. Мурунуга уугу аргаже кирип чыдырымда, хат улам дөңдөн, ийи-мында чыгырдыр ушкулан ийилер-лаа көзүдө. Мен чар алысам. Чымыр дит буту сынып баткан, чарымын баш, мойнуга чак дегин. Мээ бир халуга база калты. Чарым оура дүңкеш тур-бастай берди. Ийи хому-даан мен! Ам калчаар, алаа жон дымтаңыраш, чеди алган чаныпым.

Бир черде берү-даа уугу. Дискөк ахыр төрөн харап, көкпө аалга бекип таварышпай, аалга дүңө алейтип келдим. Ийи дөдир чанымыз-да, соонда демги аң ийилерден мынды,

даспанарың үе суруп шы-даан бис... 1949 чылда Уугу-Дат сумуунуң ийи маңыг көшүп араттары «Май-1» колхозка каттыжып кирген. Чы-лаа чөрбөй хараалан Кылыжа, бүгү назымынла минте ахылдаан. Ак Хаал-га, Ак Дарбин суугар шы-кап, ивижи болган.

Чежени кымын — че-диникини сөглөп бээр. Мал бажын өстүр, чаш төгүп камгалап алыр, чүм шу-лунугу хомаш-туралар тывар талазы-биле Кылыжа мактадып келген. Кад-дай — арга-мергежилдик ивижи Ак Чептей-биле калы мындыларын аңай-халын бүрүп камгалап ал, хулаанга малын чык са-мында ол менч ахырдып келген. Аңай камгалап өстүрү — ивижини ахы-лында кол көргүзүп. Кы-лыжа биле Чептей бот-бот-тарында идегешир, аңай бү-рүзү дөң туруптар. Тө-рүзү уугу мындыларын демкечеп, мак билеп алыр, оларын харап уунаң ийилерин калымын, хари-нда тула элериң чорук.

Аңайлаар чорукшай бээр-ге, тускай бөлөкчөн сал-баган (бичкежөк мынар ужураш, бугуун аштаан, алаа багалар) экиеп ба-лаптар, оң дун-хун чок ба-руп турар. Ол үеге чедир

мындыларга болгаш чаш аңайларында чеп экип аар.

Чүе чангыс хелсе кут-каным аайлажың-ла турар эвес. Чамыкта аңай өлүп хорай бээрге, ээинге хому-даның аажок болур. Бо-ог-буле ону база көрүп эрткен.

Хей чылда ак сеткилдиг күш-ахымы, эки бот-бугу-жу дээш Ак Кылыжа 1974 чылда Профессорлорун Бүгү-эвилеп Топ Чөвүлө-нин Хулауагэ бижжи-биле паннаткан. Ол шынал бол-дун ивижини сурук кий-рен, чаш илче бажын не-мөң. Оң соонда-лаа ра-йонунда, соокоотун хун-дүлө бижиктер, өрктик белектер каш улаа алаа келгилээр.

Ам Чымыр суурга бол-ган ол хураалче база калып көрүп көрөөт. Ийи ахы-лында чамык чептерериң, ахылга хариысалга чок чо-рутарың чилин-биле шу-гумчулдоң, оон уштунар арга-хемчегериниң айткан ол хураал ивижилериниң моон сонгаар ахыма-херек бир азын бөлүшүргөнү чутта-жок. Малдын өткө-үчүлү-сандаргай болганын, ху-лаанга малы дээш чамык малчынарнын хариысалга чогуң, ивижилер ортуңга чак социалисттик чарытын дээштинг эвес болуп тура-

рын сагал бергенер чутта-лап, ону эдер, биле-деминг ахылдар чорук баштай-ла бистен дамааржыр деп са-напал турда, Кылыжа ол бутуугу талыг дилеп, ме-дереп билди орган. Соолгу уш чылда бээр Бедий фер-мазын малынга хомача-дык өскөжөниң, ийи бу-гу ахыма-херектин эйжө-ниң, ичтанган СЭКП рай-комунун болгаш райку-комун иви фермаларының аразында шилтир Кылыж тутун бажыны-биле туку-турарын Кылыжа база бижген болгаш дык таар-зынган. Сагал бербесе-даа, хураал ийитирин ол күзө-лө-биле хол көдүрүп дө-көң.

Хураал соонда Кылыжа аалчыга далажыпкан. Дээр-та иви санап өткөзөр, са-наашкы комсомолунда ол база киткен. «Бо дээр, бир оңа хариысалганың ахыл-ла болгай...» деп бодомы-шаан, арганың колга орду-өрү чыра тыртып, тайга ээзонде турлаанче чорук чорупкан.

«Ийи чиккинден көр, кижини ахылдан көр» деп үлөсөргө томк шы-нын сөглөп. 1976 чылдыг өскөндөн бээр ивижилер-иниң социалисттик чары-жа мурунчаларын бирөө-ни Ак Чогаанович Кылы-жа болган. Бо чылын тө-рүзү 100 мындыга өнөш-түр 96 азын ол камга-лап алган, олар эки өтүп турар.

А. НУГУУРАК.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

Херэежен шыдыраачылар- СССР-ниң чемпиону ат дээш

ТЕБИСИ. Бо хоорайның Шыдыраа ордуунга херэе-жен улустун СССР-ниң XXXVI шыдыраа чемпион-адының байырыг ажи-дышканы болуп өрткен. Маргалаада херэежен улустун ордуунга баштай-гы гроссмейстер — делегей чемпиону Нона Гаприндзя-вили болгаш өскө-даа эң шыраак совет шыдыраачы-лар киржиң турар.

Тбилисиге болуп маргалаага делегей чемпионунуң ады дээш ойнар эргелиң Нана Александрович (Тби-лис) биле Ирина Левити-наны (Ленинград), СССР-ниң чемпиону, МСБКА чүртүгү Людмила Бела-венец, чүртүгү өрткен чы-гы чемпионаның ийити чери алган Татьяна Феми-на (Талин) оларын тускай чалаан.

Маргалааның арткаң киржикчилери Тольятти, Актобск, Полтавага бо-луп эрктелген чарык тү-нел өннөргө тилең ой-накчылар болур. Оларын аразында таланттыг ани-яктарын саны өскөн эвес.

Ийишларга бир-ле дуга-рында Тбилисиге школа-чылары Майя Чибурдан-дэ, Нана Иоселиани, Илья Гурелиани, Москваның че-пиону Людмила Зайцева болгаш оон чангыс чер чүртүгү Анна Ахматурамы дээш өскөлерин-лаа тама-рыштырып болур.

Аалын медальдың ади-лекция болуп дээш 18 шыдыраачы ойноп кирип-кен. Маргалааның кол ар-битри — делегей мастери Кира Зворыкина (Минск). Чемпионат октябрь 28-ке чедир үргүлчүлээр.

Чүртүгү 36 дугаар че-пионаның баштайгы ийи садынагы кымын-даа ми-навазы ийи түнөл дем-леттиңен. Эрткен чылыг СССР-ниң чемпиону Бе-лавенец Семёнов-биле ойноп өргөш, үеин эрттир бо-ланып кааппан болган. А даразында хун делегей че-пиону Нона Гаприндзя-вили ол-ла Бела-венец-биле байдалы элөөн эки өргөш, үеин ахыр ойнопкам, үт-турган.

(СЗТА).

БООДАЛГА ДООЗУЛГАН

Боодамга тааза-биле СССР-ниң чемпионаты өрткен субботада Чепестик Күштериниң шилдегич ко-манданың тилеңгел-биле доозулган. Октябрь 2-де херэеженерин аразында биче кидиберит пистолеттен кара боода-

рынга маргалаа болган. ДООАФ-тын командалык спортчулары 823 са-ны аткап, бирги черин алган. Белорусияның адыжымы Належы Ибра-гимова хулаа бирги черин ээлээн.

(СЗТА-нын көрр).

«Алдын күс» кубогу дээш

Кызыл хоорайның күш-кудурга болгаш спорт ко-митети найысылалың школаларының аразында «Алдын күс» аттыг күбөк дээш футбол маргалаа-зын чымын-ла эрттирер чангыч болган. Эрткен дымташар хүне бо чыл-ды элечегин маргалаа-зы өрткен. Алаа № 1 шко-ланы спортчулары бирги черин алган, шилтир кү-бөк, бирги чериниң дил-лөч-биле шаптакан. Ойлажычылары спорт коми-

тетиниң макталга бижик-терин алган. Ийити черин № 15 школаның футбо-листери ээлээн.

Хоорайның спорт коми-тетин анык футболистери өстүрер, алаа өскөнчилерин халдыкшылар со-рулга-биле школаларын аразында футбол маргала-зын агаалган. Оң бирги элечтэ октябрь 23-ке че-дир улачыткан. Ийити элечтэ келди чымын ча-зында өткөдү.

Бистик көрр.

Кросс эрткен

Кымыда № 4 хоорай-нын профессионал-техник-тин училищезинге Ленин-град комсомолун 58 чыл болуп оюнга турускаткан комсомол-профессор эл-ди күсүк крөв болуп өрткен. Алаа өрөдиге чериниң үш чүс ахыг түргүдүл ки-ришкен.

Уруглар беш чүс метрге чарышкан. орта О. Лапа бирги черин алган. Бир километр хемчээлге олар чүгүшкен, борта Ю. Маслов эң ахы түнөлдү көргүсөн.

Бистик көрр.

СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕР

ХОККЕЙ. Чүртүгү чемпи-онаның элечегин өннөри-нин түнөли мындыг болган: «Динамо» (Москва) — «Дина-мо» (Рига) — 7:2. «Химки» — «Крылья Советов» — 1:1. «Спартак» — СКА (Ленин-град) — 4:3.

Москваның «Динамо» коман-далың капитаны Александр Мальцев чүртүгү чемпион-адында эң-не хой шайба кия-рен кижин болуп турар. Оң команданы Риганың «Дина-мо»-биле ойноп турда ол дөрт шайбаны киярген.

ФУТБОЛ. Чүртүгү күсүк чемпионаның элечегин өн-нөнд Москваның «Крылья Со-ветов» команданың ПСБА-нын спортчулары 1:5 саңа удуу алган.

Өскө ужуражыгалар мын-чаар доозулган: «Днепр» — «Черноморец» — 1:2. «Бар-тыс» — «Заря» — 3:1. «Ав-рат» — «Шахтер» — 1:0. «Ди-намо» (Москва) — «Локомотив» — 1:0. «Динамо» (Тбили-си) — «Динамо» (Киев) — 0:0. «Зенит» — «Торпедо» — 1:0.

(СЗТА).

Уруглар дагалат черлерге 0-5, арткашарында 5-10 градус чылыг болур.

Кымыда шокар булуттаар. Муруну чүк улааныммын-ныг халтыг дүргөн секунда-да 3-7 метр чедер. Агаар-ның температурасы 8-10 про-дус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Эмчиниң сүмези

Хол кежин ажаары

Машина-техника-биле туруп хариысаалыг, оларын-биле дөңмөк ахылдар турарлар-ныг хомушук иежи нефть про-дуктулардан болгаш кислота-лардан, цезиолардан болган-чак-ла үлдүрерин хораян, оон кидерсе аршың бөлүм-лаар шилдерин дээр кеш өл-көн типтин болур. Ийчаар азраалар азын үеде ахыл кылыр шилдерин чидиритин болур. Хол кежиниң ийи-ды-ны аарыгарын болдурбас-дык, нефти шил ажаар бол-ган үстүндө айткан бугу-мөдөр-биле оларымчалыг бо-лур, бичин шилбак бөлүмдөр болу берсе, ой-шаанда хем-чөөн алыр чорук чутула.

Хоралыг чүдүлдерин сак-дар-талдырышкан нефти камгалаарда аэрозоль деп алаар шарыар арганы аажы-лаарын сүмөчүл турар. Аэро-золь дээрге, суук чүдүлүн хем-чөөн дөңмөк ахылдар доозу-лаа камгалаар болган чы-га кымын тургузуптар арга-дыр. Бо арга-биле камгала-ган, калдык-даа ахыл кылың турда, ол холга шалтың бол-бас.

Холдун салгаларында бичи-к-даа бөлүмдөр болганда, ийи-т «чүгө» азы отка-лаа чирти-кенде, аэрозольдуг шарыш-кын, оон бастаанда кирип турар автобисттер, антисеп-тиктөр болгаш оон-даа өскө аажыныг бугу-мөдөр бичи-нин дүргөн экириштинге ду-залыг.

Хол кежин камгалаарында оон айткан пасталар, маляр-тамырлар. Оларын аажы бугу-даа бөлөкчөн ий болур. Чесно, Хит-бөк камгалаар ал-корууан. Оон составында ак-желатин, тарва крахмалы, гли-нерин, арыгалаң, суг бала Бу-роу суу кирип турар. Бо пас-талы нефть-продуктулар-биле ахыл үеинде хол кежин бол-ган маңа-ботта ахыл чорукчу-р чедер кешти камгалаарында херэгээр. Ону чылыг сугга аалдыргын, арыг кешке 5-6 граммын чаттап, чаа дүрбү-тер. Паста аалаанда көш дерит-мес, ийи-хөп оон хиреленмес, холдун шилчөөкчигинде ол шилчөөкчиге болгаш ийчаар чаттап паста бир смеага чед-чир, ону ахыл соонда чылыг суг-биле саванпаң чун каап-тар.

Чукумол пастады. Оон составында 415 граммын ийишпа үзү, ол хире ак дой, азы ийишпа өскөн болгаш 170 граммын пара-фин херек. Ону кылырда,

экилдирген парафин-биле ма-шина үзүп хомаш, чикка өк-көн азы ак дойну бичилең ургаш, чедиптар бичилттар. Белең болган пастаны арыг кешке чедиптар чаттап дүр-бүттер.

Безаң, керосин, лак, ски-пидар-биле ахылдар турган Селеский маляр аажылаа-зын. Ол маляр составында талык (маляр шилдериниң пороногу), крахмал, глине-рин, үнүш үзү, желатин, бор-дуг кислота, арыгалаң суг бол-ур.

Кислоталар, шилчөөкчигин сугга аалдыргын-биле ахыл-дап тура, Селеский малярны 2 дугаарын (маляр Селеского № 2) аажылаар. Ийчаа 55 граммын ийишпа, 140 граммын теория, 825 граммы үнүш үзү бол-ур.

Рахманов пастады-биле неф-те-продуктулар-биле ахыл соонда хол чургаа, көш хөл-чөк арыгар. Бо пастаның со-ставында ак дой, сугу сааң, хем азын, керосин, 66 ху-луг техниктиг күтүр кислота-зы, арыгалаң суг бол-ур. Доюу болгаш ээиниң нарын ийи-киниң өттүр шилчөөкчөн, оларын сааң керосин-биле хомаш, ийи савага ургаш, чангыс аай өңүгү болгуче ийи хуу-рекчигең-биле бичилттар. Оон соонда аажыныг суг бөлө-нөң, 1000 мл/литр арыг сугте 75 мл/литр күтүр кислота-зын оларымчалыг дамдылаткан, үргүчү хомуштур бичилме-шпаң, баштайгы бөлөкчөн ал-танымас пастаже куткаш, ба-за-ла хомуштур бичилттар.

Чамдыкта чунган соонда, холдун кежин надыг, кураг-аалар, Чок болза неш куура-рып, бурулду дүңгүл турар-аалар. Ону болдурбай-биле хулау суг хомуштур бичи-рин-биле чап азы даразын-да составтарында а) беш уугу популук ийи галлерин, чан-гыс бичин популук ийи 10 хуу-дугу папатырмыг спирт, ол хире олокозот;

б) беш уугу шоулаң ийи галлерин, 10 хуулу папатыр-мыг спирити чангыс бичин по-пулук ийи, 1-2 граммы бу-ра, чангыс бичин популук ийи мей, чарык стаян суг. а) галлериниң 10 хуулу папатырмыг спирити, сугула-зын ийишпа холдун алыр 4-6 дахымы-биле чаттап, че-диптир дүрбүч кааптар.

А. ДЕРВӨДОВА.

МОСКВА. СССР-ниң Уран чуралга академиязының залда-рында чурукчу С. М. Мурадяны (Ереван) бөлүк чуруктарың дөңгөш, оң ады «Мээң анык ум-чөгөлөм» дээн. Ын-чаарга СССР-ниң Чурукчулар эвилели болгаш Арменияның Чурукчулар эвилели С. М. Мурадяны СССР-ниң 1976 чылда Иуруне шаңгалыга киирери-биле депштин.

ЧУРУНТА: С. М. Мурадяның «Авасы-биле байырлажып турары» деп чурру.

(СЗТА-нын фотохрониказы).

ТЕАТР УРАН ЧУУЛУНУҢ БУГУ-ЭВИЛЕП ФЕСТИВАЛЫ

Бо чылыг октябрь 1-ден драматургияны болгаш театр уран чүлүнү Бугу-эвилеп фестивалы өткөдү. Ону СССР-ниң Културга министрство-зууна колегиянып, СССР-ниң Чогаачылар эвилелиниң Баштаар чериниң секретари-дың, културга ахылдарчы-ларын профессор Т. К. Зи-нин президиумун шилти-риниң бугулар чоруп турар, ол — 1978 чылдын январь 15-ке чедир улачыткан.

Октябрьның социалист Уугу революцияның 60 чыл болуп оюнга турускаткан бо фестивалга бугу-ле ийи те-атрлары база уругтар театр-лары кирип. Театр бугу-ле ахыл-дунча республикаларын драматургияны шилтир тургузаарда чүртүгү сугалыг режиссерларын болгаш театр чурукчуларын чаап алыр эр-гени берген. Театр коллек-териниң чогадың ийи-кеш-кеш кештеринге, СССР-ниң улустарының драмату-риязын эң дээр чогаалды-рын шилте көргүзөриниң кү-сели-биле театрларын репер-туарын байлажыдырынга фестиваль бараан болуп дээр-анте идегар бис.

Фестивалды ийи элечетте

(СЗТА).

МЭЭН БОДАЛЫМ

Чүдүлүг эгезинде мындыг частырыг бар: эртемниң ахыг азын «Астрономия» деп шил бижээн-даа болза, «Ийи чок торгу...» деп мен өскөн ийи айткан турар. Ийишпа, октябрь айттын тургузун, системаның эрги бугу-биле өскөн эртемниң астрология дээр.

С. Бадаа ол номну кымын-га хамарыштыр үлдүргөни тодаргай айткан. Астроно-мияны 10-гу класска өскөн-ни билдирер. Ийчаарга ас-трономияны шапкын көтүрү-дү-биле болгаш космо-ахы-дышкыны-биле холбаштыр астрономия хун бүтүдө чаар-тып турар.

Ийчаанга астрономияның бөдүдү белең эрги темалар калыттыган. Чикээлдерге, ол чүдүдө арай өскөр студу-дунтан, азы очудурулмаан амытанарын (эоликалыны) бөлүк (өөр) сымдыстарын чам-

дымын эрттирер, үеин ка-дандарың сандыжыгаш шуут чок. Ийи болганда, ону классикаларга-даа, чонга-даа тыва-даа, моол-даа астрологияны чөкчөк.

Ол чүдүдө, мен бодаарымга, ийи эвес тайылбырлашкын-лаа база бар. Чикээлдерге, соондаа — өөр сымдыстар. Ас-трономияны сымдыг дээрн өскөн билдирер калдыр, бугу дээрн бөлүк кезектерге хува-ган. Ийчаанга соондаа ийи бөлүк сымдыстар дээр өтти, «...дээрин муруну мериди-анга элечегин көстүп кели-лээр» — дээн, Меридианар-ла хой болту. Түе черин ме-ридан шүтүп чүгө чангыс. Ма-каа дах дүдүгү шүтүм-биле адакмы, үстүгү кулминация-ны тайылбырлашкын хе-рек, Кезже көзүдөн бөлүк сымдыс данын асы көстүр.

«Хун 12 өөр сымдыстарын

дамчын эрттир турар» — дээн база эддеп. Хун бөлү белин өң-не чок сарыг сымдыс, ийча-нга хун чүгө амытанарын чун дээр сымдыстарын уун таарып эрттир турар. Маңа-а эклиптиканың тайылбырлаш-кынын мурун бээр. «Ол-ла өөр сымдыстарын өскөн — күсөк (Рыбы) үеинде чакы-хун-биле дөң дөңсөжү» — дээн. Маңаа чүгө астрономия эртем шил тайылбырлашкын бээр. Калдык-даа «күсөк», «ху-ван», «хун чок» — алаа ша-жын-биле холбашкан аттар-дыр.

Дээр бөрөө-биле хунуң чылда орун эклиптика дээр. Эклиптика-биле Дээр экватору 23°, 27' булуңту каржып турарлар. Ол бөдүрлерин чакы, күсүк хун, дүн дөңсөжүлээр дээр. Мартын 21-де чакы, сентябрь 23-те күсүк хун, дүн дөңсөжүлээр болур. Ол хун-

мерде Хун горизонт шүтүмү-би-ле дөң чардыган экваторда турар. Горизонт кырында бол-ган алаада Хунуң орун деп.

Июнун 22-де Хун экватор-дан 23°, 27' булуңга бедир. Ийчаан хун дүртү эң-не ууш, а дүн дүртү эң-не кыска. Ол хунуң чылга хун доктаашкын дээр. Декабрь 22-де кымык хун доктаашкын болур. Ий-чаан хун экватордан 23°, 27' булуңга чымылар. Ийчаанга хун дүртү эң-не кыска, а дүн дүртү эң-не ууш.

Мартын 21-де дүн орту-лаа Балык эвес, а Кыс-Уугу бо-лук сымдыстар кулминация-ланып турарлар. Оон ийишпа 12 чыл, 12 чүк ахы дил-ек-м